

ЕКОНОМІКА

УДК 316.334.2: 332.012.2

І.І. Кравчук

к. е. н.

Державний агроекологічний університет

ЕКОНОМІЧНА ОСНОВА РОЗВИТКУ СОЦІУМУ РЕГІОНУ

Розглядаються проблеми розвитку соціуму регіону на основі визначення структури поняття «соціальний капітал». Обґрунтовано необхідність спільної координації розвитку людини як основного суб'єкта соціального капіталу, її середовища існування та економічного середовища бізнес-розвитку.

Постановка проблеми

Проблема дослідження взаємозв'язку між економічним розвитком територій і процесом гармонійного існування соціуму на цих територіях в останні роки набуває особливої актуальності. Соціальне відродження територій неможливе без їхнього економічного розвитку, а економічний розвиток вимагає сукупних координацій підприємницьких ініціатив та державної підтримки. Тільки така взаємодія приведе до забезпечення ефекту розвитку соціуму, який буде реально проявлятися у підвищенні рівня життя населення певної території за рахунок можливості працювати (створювати економічну основу власного розвитку) і забезпечувати своє економічне, культурне, духовне відтворення. Це, у свою чергу, сприятиме продовженню тривалості життя, підвищенню рівня народжуваності і створенню гармонійної системи взаємозабезпечення із середовищем існування.

На сучасному етапі розвитку вітчизняної аграрної економічної науки особливо актуальним є акцентування *соціальної детермінанти* подальшого розвитку аграрного сектора, що визначається як передумова забезпечення ефективності ринкових трансформацій та побудови демократичного суспільства. Зарубіжні «теорії інтелектуального капіталу» мають в основі дефініції – «інфраструктура інтелектуального капіталу», «аура розвитку гармонії середовища існування і інтелекту», тобто передбачається, що для матеріальної віддачі використання інтелектуального капіталу (яке проявиться у підвищенні ефективності бізнес-процесів за рахунок використання високих інтелектуальних здібностей людей – суб'єктів цих процесів) необхідно постійно підтримувати «інфраструктуру» або «ауру» матеріального існування (життя) на території існування (соціуму).

Тенденції розвитку досліджень українських вчених з проблем соціальної взаємодії людини і середовища її існування в аграрному секторі мають вектор аналізу понять «людського капіталу», «соціального капіталу», «соціуму територій», «інтелектуального капіталу», «трудового потенціалу» тощо. Проте в наукових дослідженнях (вітчизняних і

зарубіжних) недостатньо простежується ракурс взаємозв'язку між «соціальним» і «економічним», між «інтелектуальною аурою» і «життям матеріальним».

Мета досліджень – обґрунтування доцільності застосування терміну «соціальний капітал» в контексті економічному (що передбачає обґрунтування необхідності проведення паралельних координацій розвитку людини), «території існування людини» (соціуму), бізнес-середовища (де людина створює економічну основу власного існування).

Завдання досліджень:

1. Визначити особливості трактування понять «соціальний капітал», «соціум», «інтелектуальний капітал», «соціально-економічне середовище» у вітчизняній та зарубіжній літературі.
2. Проаналізувати підходи науковців до визначення економічної характеристики в структурі регіонального соціуму.
3. Визначити основні критерії оцінки розвитку соціуму регіону в Україні.
4. Довести необхідність спільної координації розвитку регіонального соціуму і державних та виробничих структур.

Об'єкт досліджень – процес формування економічної основи поняття «соціум» вітчизняними та зарубіжними науковцями.

Результати досліджень

Дослідження тенденцій розвитку соціального капіталу на місцевому (регіональному) рівні в останні роки набуває особливої актуальності. У другій половині ХХ ст. була розроблена теорія людського капіталу, яка відображала зростання в сучасних умовах ролі не речового нагромадження у розвитку людства. Згідно з даною теорією, людський капітал трактується як сукупність усіх виробничих якостей працівника – здобуті знання, навички, мотивація та енергія, використовувані для виробництва економічних благ [3, с. 27]. В ракурсі таких тлумачень виокремились структурні частини понять, які характеризують людину в її розвитку, ув'язують «якість існування» людини з якістю і швидкістю її соціально-економічного відтворення.

Інтелектуальний капітал, інтелектуально-інформаційні технології зумовили поширення інтелектуальної праці, змінили становище і роль людини в процесі виробництва. Якщо раніше людина була додатком до машини, а її праця, поряд з капіталом, була фактором виробництва, причому капітал визначав умови праці і життя людини, то нині ситуація істотно змінилася. Людина, її знання, освіченість і професіоналізм зумовили утворення якісно нової категорії – «людський капітал», – яка визначає розвиток та удосконалення виробництва, глибокі зміни в його організації та функціонуванні [11, с. 50]. Разом з тим, інтелектуальний

капітал вимагає для розвитку і відтворення певних умов існування, учасником створення яких він може виступати сам.

Соціальний капітал – більш широке поняття, оскільки об'єднує в собі людський капітал (як носій інтелектуального) і умови його існування – облаштування території, наявність робочих місць, рівень заробітної плати в регіоні, медичного, побутового, культурного обслуговування тощо. Умови існування – основний критерій задоволення потреб людини та її подальшого соціально-економічного зростання.

Умови існування мають традиційний набір складових – забезпеченість житлом, рівень соціально-економічної інфраструктури, перспективи отримання освіти, впевненість у майбутньому. Для підтримки умов існування на території необхідно створювати систему матеріально-речового обміну, яка в своїй основі передбачає виробництво. Такі позиції дозволяють виокремити структуру соціального капіталу територіального утворення – «люди – економічна сфера (виробництво, надання послуг) – створення блага – використання блага» і визначити його цикл розвитку – «людина – середовище існування (регіон) – економічний інтерес – діяльність, спрямована на відтворення середовища існування». Такі позиції дозволяють охарактеризувати поняття «соціум» як людей, які проживають на певній території, користуються спільними благами. У свою чергу, блага необхідно створювати, тому соціальний капітал одночасно і творець і споживач локальних благ на території існування.

Регіональний рівень, територіальна одиниця – базова основа формування соціального капіталу, оскільки розвиток регіону, його соціально-виробничий потенціал мають здатність забезпечувати ланцюг відтворення соціального капіталу за рахунок створення локального суспільного блага і його споживання. Функціонування суспільного сектора економіки на локальному рівні є об'єктом пильної уваги економічної науки. Уперше термін «локальне суспільне благо» (*local public good*) вжив Ч. Тьєбо [12, с. 416].

Локальне суспільне благо (ЛСБ) – благо спільного користування споживачами, які перебувають на певній території. Локалізації споживання конкретних благ сприяють: їх обмежена або повна територіальна мобільність, зв'язок з певною територією, коли блага можуть використовуватися тільки в даній місцевості (наприклад, будинки шкіл, лікарень); неможливість або обмежена можливість їх поділу. ЛСБ можуть створюватись за певних **організаційних** умов і з обов'язковою участю людини, яка проживає на даній території.

Економічна цінність як економічне благо (умова і результат господарської діяльності соціуму) у процесі свого суспільного розподілу і споживання, опосередкованого відносинами обміну, виступає у потрібній визначеності – вартості, граничної корисності і ціни. Оскільки праця була, є і завжди буде єдиним джерелом життєвих благ, а єдиним виробником їх

на Землі були і завжди будуть об'єднані в суспільство люди (соціум), остільки вони, об'єднані в суспільство, здатні до продуктивної (у загальному її розумінні) праці люди і утворюють дійсну продуктивну силу суспільства. [2; с. 11–12].

Водночас підтримання на належному рівні середовища проживання людини – забезпечення продуктами харчування, житлом, а також науково-технічне, побутове і медичне обслуговування, задоволення потреб у навчанні, культурі, інших духовних потреб – є необхідною умовою нормальних процесів виробництва. **Іншими словами, в природі людського суспільства існує об'єктивний закон гармонії виробничих і соціальних інтересів, сутність якого полягає в необхідності еквівалентного задоволення економічних і соціально-побутових потреб людей.** Цей закон встановлює взаємозалежність праці виробників і вартості середовища їхнього проживання для відтворення власної робочої сили, засобів і предметів праці та забезпечення соціальної, духовної та екологічної сфер життя. І чим розвинутішою є структура виробництва, тим більш досконалою є його інфраструктура, а підвищення рівня обслуговування виробництва завжди позитивно впливає на його результати. Порушення рівноваги (особливо в бік погіршення соціально-побутової) завжди зумовлює вимоги відповідної матеріальної компенсації [7; с. 73, 74].

У світовій економічній науці розроблено методи досить повного врахування затрат, вкладених у робочу силу. Так, у США усі види «витрат у людину» чітко диференційовані ще з 60-х років, коли Т. Шульцом була розроблена «теорія людського капіталу» і «інвестиції в людину». Щодо ресурсів праці, то сутність їх полягає в тому, що видатки, пов'язані з відтворенням робочої сили і підвищенням якості продукції, розглядаються як авансований капітал, який має підвищену рентабельність, порівняно з інвестиціями в нагромадження основних фондів. Всі вищеперераховані процеси мають бути реалізовані в певному середовищі.

Здатність до відтворення у соціального капіталу проявляється в його «можливостях відтворення» – наявності кваліфікації, навичок і вмінь, рівні освіти, досвіду, які за умов динамічного розвитку потенціалу регіону дадуть відповідний результат у матеріальному виразі – заробітна плата (яка забезпечує власний попит і є стимулом для наступної участі у розвитку регіонального соціально-економічного потенціалу). Така позиція свідчать про необхідність розвитку виробничого середовища.

Виробниче середовище об'єктивно відображає відтворювальну діяльність людини, оскільки існування виробництва неможливе без відтворення робочої сили, засобів праці і кінцевих результатів виробничого процесу. Класики американського менеджменту наголошували на необхідності створення виробничих умов для розвитку і відтворення працівника. «Першим обов'язком підприємства перед суспільством є

обов'язок заробляти прибуток... Бізнес є тим самим елементом нашого суспільства, який забезпечує створення та підвищення добробуту цього суспільства. Менеджмент підприємства повинен підтримувати ресурси, які працюють на благо суспільства, забезпечувати прибуток, достатній для компенсації ризику економічної діяльності та підвищувати потенціал цих ресурсів і тим самим сприяти підвищенню добробуту суспільства» – вважає професор менеджменту Клермонтської аспірантури (Каліфорнія) П. Друкер [9, с. 390].

На існуванні „внутрішньої соціальної відповідальності” менеджменту перед працівниками корпорації наполягають класики теорій соціально-економічної організації [8, с. 142]. Проблеми «соціальної відповідальності» виробництва перед суспільством набули особливої актуальності у теоріях американського менеджменту другої половини ХХ століття. Основа концепції соціальної корпоративної відповідальності Р. Акоффа полягає у визначенні ролі корпорації у підвищенні ступеня «соціального споживання». Рівень «соціального споживання» з одного боку формується економічним попитом працівників корпорації, які створюють корпоративний продукт, віддають його у зовнішнє середовище і за свою працю отримують корпоративну винагороду, а з іншого – споживачів, які своїм попитом підтримують існування корпорації [1, с. 16]. Корпорація несе відповідальність за забезпечення існування суспільства, яке знаходиться в регіоні її діяльності навіть тоді, коли необхідно витратити кошти на захист природного середовища, будівництво шкіл, лікарень тощо. Отже, можна вважати, що підприємницька (виробнича діяльність) дозволяє соціуму створити економічну основу для розвитку.

Людина – елементарне поле економічного середовища, частина великої системи (суспільства), має ряд різноманітних функцій, найважливіша з яких – біологічна, або підтримання життєдіяльності через продовження роду. Людина – економічний агент суспільного середовища. Із системної позиції основна функція людини – функція розвитку. Людські якості формують властивості економічного середовища, оскільки людина для розвитку споживає матеріально-інформаційну енергію руху економічного середовища. Але споживання є неможливим без виробництва для нього благ. Тому другою якістю людини економічної є здатність до праці і обміну праці на блага для споживання [10, с. 38]. Для таких дій необхідно мати основу – територію, на якій будуть динамічно проявлятися риси людини економічної у процесі її життя, праці, споживання, соціально-економічного відтворення.

Методологія оцінки рівня розвитку соціального капіталу в регіоні на сучасному етапі в Україні знаходиться в стадії становлення. В основу її закладено демографічні показники, динаміка вартості мінімального споживчого кошика, рівня заробітної плати, забезпеченості медичного, побутового, транспортного, культурного обслуговування.

Показники, що характеризують соціальний розвиток регіонів, поділяються на чотири групи: До першої групи, яка характеризує рівень життя населення, входять 7 показників – грошові доходи на 1 жителя, середньомісячна заробітна плата, співвідношення середньодушових доходів та прожиткового мінімуму, співвідношення доходів і витрат, дані про зміну частки групи населення з доходами, нижчими за прожитковий мінімум, концентрація доходів у різних групах населення та співвідношення доходів найбагатших та найбідніших людей. До другої групи, яка характеризує соціальну забезпеченість – забезпеченість житлом на 1 жителя, забезпеченість лікарнями та лікарняними ліжками на 1 жителя, роздрібний товарооборот і платні послуги на 1 жителя та коефіцієнт злочинності. До третьої групи, яка характеризує демографічну ситуацію, включено природний приріст населення, коефіцієнти народжуваності та смертності, середню тривалість життя населення, коефіцієнт дитячої смертності та міграційне сальдо. Четверта група показників характеризує стан трудових ресурсів: рівень зайнятості населення, рівень безробіття, демографічне навантаження на 1 вільне робоче місце [5, с. 69]. Ці показники свідчать про обов'язкову наявність економічної основи в управлінні розвитком соціального капіталу.

Найістотніший вплив на внутрішні продуктивні сили людини справляє соціально-економічний лад суспільства. Йдеться про те, чи відповідає він її уявленню про справедливе суспільство, її, передусім економічним інтересам. Певний вплив у цьому плані, але у взаємодії з суспільним ладом, справляє й організація праці та виробництва. Як відомо, засоби виробництва у взаємодії з продуктивною силою людей формують зміст способу виробництва, а соціально-економічний лад – його суспільну форму. Проте тут відбувається те, що у філософії називають «перевертанням причини». Соціально-економічний лад як суспільна форма продуктивних сил може або сприяти їх відтворенню і розвитку, або гальмувати їх. Оскільки безформних суспільств не буває, ігнорувати його об'єктивний характер та істотний об'єктивний вплив на продуктивну силу соціуму не можна, як не можна ігнорувати суспільний характер людини.

Соціальна політика в будь-якій державі, як правило, має кілька рівнів, однак їх кількість залежить від якості життя населення країни. Якість життя прийнято розглядати як «задоволеність населення своїм життям з погляду різних потреб та інтересів» [4, с. 48]. Це поняття охоплює характеристики і індикатори рівня життя як економічної категорії, умов праці і відпочинку, житлові умови, соціальну забезпеченість і гарантії, охорону правопорядку, дотримання прав особистості, природно-кліматичні умови, показники збереження навколишнього середовища, наявність вільного часу і можливості успішно його використовувати, суб'єктивні відчуття спокою, комфортності, стабільності.

Вплив регіональної влади на процеси розвитку соціального капіталу – незаперечний, оскільки влада регіону своїми повноваженнями і компетенціями забезпечує координації його розвитку, створюючи сприятливі умови трансформаційних позитивних зрушень. Інституційне середовище має вирішальне значення для вибору цілей, ідеології, «правил гри», шляхів, моделей, етапів, механізмів соціальних перетворень суспільної системи. Інституційні умови відтворення економічної системи залежать від якості легітимних суспільних інститутів. Вони утворюють інституційну систему, в якій реалізуються складні виробничі, економічні, соціальні, екологічні й побутові відносини всіх суб'єктів громадянського суспільства.

Досягнення більш високих рівнів життя населення залежить насамперед від фінансових ресурсів місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування. Основним джерелом надходження коштів до населених пунктів має бути власна база оподаткування, яка формується на основі економічного потенціалу територій. Тож джерела економічного і соціального відродження регіонів потрібно шукати на місцевому рівні шляхом спільних зусиль територіальних громад, їх об'єднань, місцевого самоврядування, підприємницьких структур, формуючи для них сприятливі умови вирішення проблем розвитку [6, с. 46].

Висновки

1. Трактуювання поняття «соціум» включає: «соціальний капітал» (люди, які проживають на певній території і користуються спільними благами); «інтелектуальний капітал» (знання, професійні навички, мотив до відтворення); соціально-економічний розвиток (для відтворення необхідні економічні умови на території існування людини).
2. Сучасні наукові підходи щодо розвитку соціального капіталу в основі мають економічну парадигму – матеріальне існування передбачає матеріальне забезпечення, що в регіональному ракурсі означає – створення умов для відтворення. Основним координатором створення умов матеріального забезпечення соціуму регіону є держава.
3. Методологія оцінки розвитку соціуму регіону має включати групу показників, в основі яких буде закладено критерії, що визначають рівень матеріального забезпечення існування соціального капіталу на території – розвиток виробничої сфери, сфери послуг, побутового, медичного, культурного забезпечення.
4. Для створення умов гармонійного розвитку соціуму регіону необхідно створити економічні умови (можливість працювати і відтворювати «ауру існування» на території проживання). При цьому спільна

координація регіонального розвитку збоку держави, місцевої влади та керівників підприємницьких структур забезпечить умови соціально-економічного відтворення регіонів.

Перспективи подальших досліджень

На основі проведеного дослідження можна вважати, що для динамічного зростання рівня якості соціального капіталу (як основи соціуму) в регіоні необхідно системно координувати розвиток людей, територій, продуктивних сил регіону, інфраструктурне забезпечення. Таке тлумачення вимагає запровадження методик оцінки соціального капіталу з урахуванням порівняльних оцінок із європейськими соціальними стандартами. Організована системна координація створить ефект синергії у підвищенні темпів розвитку соціального капіталу регіону.

Література

1. *Акофф Р.* Планирование будущего корпорации. М., 1985. – С. 16.
2. *Артемова Т.И.* Стоимость и цена: логико-исторический процесс формообразования. – К., «Основа», 2006. – 448 с.
3. *Дергаусов М.* Людські ресурси як інструмент реалізації стратегії підприємства // Економіка України. – 2003. – № 6. – С. 26–302.
4. *В. М., Жеребин, Романов А.Н.* Уровень жизни населения. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 592 с.
5. *Зайцева, І. Польська.* Тенденції соціального розвитку регіонів України // Економіка України. – 2003. – № 5. – С. 67–73.
6. Інститути та інструменти розвитку територій. На шляху до європейських принципів / За ред. С. Максименка. – К.: Міленіум, 2004. – 224 с.
7. *Малиновський А.* Соціально-економічне середовище регіону радіоактивного забруднення // Економіка України. – 2006. – № 5. – С. 72–816.
8. *М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури.* Основы менеджмента. Москва, «Дело», 1993. – С. 141–142.
9. *Питер Ф.* Друкер. Практика менеджмента. Изд. дом «Вильямс» Москва – Санкт-Петербург – Киев, 2003. – С. 389–391.
10. *Чистілін Д.* Про хвильову природу економічних циклів // Економіка України. – 2006. – № 5. – С. 38–45.
11. *Чухно А.* Інтелектуальний капітал: сутність, форми і закономірності розвитку // Економіка України. – № 11. – С. 48–55.
12. *Tiebout Ch. M.* A Pure Theory of Local Expenditures. „Journal of Political Economy”, 1956, October. – P. 416–4244.